

ԱՂԱՎՆԻ ՄԵՍՐՈՊԵԱՆ

ՏՊԵՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԹԱԼԻՆԵՆ

րեանի մեջ 1937 թվականին տեղի ունեցան արվեստի առաջին ողիմպիական մրցումները: Այդ օրերուն ես առիթն ունեցա մոտեն ճանչնալու Թալինի ու շրջակա գյուղերու հայ և քուրդ (կղիղի) արվեստագետները և տեսնելու անոնց ինքնաբերական արվեստի բազմապիսի շնորհքները, լեռնային ազատ շունչով տոգորված երգն ու պարը, հովվական մեղեդիները, հսկա թմբուկներու ահեղագոռ զարկերը, կշռութավոր խաղերը, մշեցիներու և սասունցիներու ավանդական հայկական ժողովրդական պարերը, քրդուհիններու ազատ ու ձկուն պարերը իրենց տոհմային խայտարղետ տարադնեքուն մեջ: Այս բոլորը անմոռանալիորեն տպավորվեցան հոգվույս մեջ:

1896 և 1915 թվականներու կոտորածներին փրկված հայ ժողովուրդի մեկ մասը՝ Թալինի շրջակա գյուղերը հաստատված գաղթականներ էին, մեծ մասամբ մշեցի և սասունցի: Այդ օրերուն ես բախտ ունեցա անոնցմե մեկ քանին նկարել գեղջիկական տարադնեքով և կատարողական ձևերու մեջ: Ողիմպիականը վերջանալի հետո, անոնք հրավիրեցին զիս, որ իրենց գյուղը տեսնիմ և վայելեմ իրենց հովուցներն ու յայլադները, կաթն ու մածուց, սերն ու վարազը, մեղրն ու լեռնային բանջարները, մանավանդ Թալինի 42 սառնորակ աղբյուրներու ջուրը և լեռնային մաքուր օդը:

Վերջին 16 տարիներու ընթացքին, ամեն դարնան, երբ քուրդ մտավորական ընկեր-

ներս Թալին կերթային, ինձ կհրավիրեին իրենց ընկերանալու: Շատ կփափաղեի, բայց այդ փափագս չէր իրականանար: Վերջին անգամ ես այնտեղ գացի դյուղատնտես Բարեկամուհիս՝ Մարո Պապյանի հետ: Մայիսի 6-ին, առտուն կանուխ, թալինցի երկու ընկերներու հետ, ինքնաշարժով ճամբա ելանք դեպի Թալին:

Չորս ու կես ժամ ասֆալտապատ ուղիներով՝ ծաղկալից դաշտերի, գյուղերի ու լեռների անցանք: Օտար երկրի Հայրենիք վերադարձած կարոտյալի մը պես կլափեի աջ ու ձախ փուլած տեսարանները: Հայրենիքիս այդ լեռնային մասերը բոլորովին այլ հրապույրով մը զիս գրավեցին: Լեռներու փռված լանդշաֆտը գեղեցկատեսիլ գյուղեր, իրենց շուրջը կլտնտեսային խնամված հողեր, դաշտային անհուն տարածություններ, հոյակապ հուշարձաններ, խաչքարեր, ջրվեժներ, նորակառույց կամուրջներ և Ալագյաղի գագաթները բարձրացող ճամբաներ...:

Մեզի ընկերացող ճարտարագետ Ազիզ Խաչատուրյանը, որ Սասունցի մըն էր, փոքր տարիքեն Թալինի մեջ մեծցած և Երևան ուսած, մեզի ծանոթացուց ճամբուն վրա դառնված հետաքրքրական և պատմական բոլոր վայրերը, գյուղ թե հուշարձան: Մեր ուղեգիրը հետևյալն էր. Երևան—Հաղթանավի կամուրջ—Խոնյակի նորակերտ գործարան—Նոր-Կիլիկիա—Գարեջրի նոր գործարան—Էջմիածին—Աշտարակ (իր անվանի ձոր և կամուրջը)—Ագարակ գյուղ (պարտեզներով շրջապատված սիրուն տու-

ներ, դաշտեր, սերկևիլի ծաղկած և բուրումնավետ այգիներ) — Գոշ գյուղ: Այստեղ Աշոտ Երկաթի սիրած կնոջ գերեզմանը կա, վրան՝ տուֆ քարի վրա բացառիկ նրբությամբ քանդակված խաչքարով, որ կկարծվի Մխիթար Գոշի ձեռակերտը ըլլալ (Հայաստանի պատմական հուշարձաններու պահպանության կոմիտեն բացատրական տախտակ մը ղեկեղած էր): Քիչ հեռուն դիտեցինք ժայռոտ լեռներու ստորոտը, հոյակապ տեսքով, կարմիր տուֆ քարի երանգներով Թալինի անվանի տաճարը, շինված Գաղիկ Արծրունի թագավորի օրով: (1951 թվականին նոր պեղումներու միջոցով թագավորական պալատներ գտնվեցան այս տաճարին շուրջը): Հասանք Բազմաբերդ (անցյալին Աղջաղալ գյուղը), չորս կողմը բարձրաբերձ բլուրներ և ցանքատարածություններ: Այս գյուղին մոտ զետեղված էին երկաթյա հսկա խողովակներ, որոնք Ալագյազի լանջերին հոսող 42 ջրերը կամբարեն և կբաժնեն շրջակա գյուղերուն (այս աշխատանքը կատարած է մեր ուղեկից Ազիզ խաչատուրյանը): Այդ սառնորակ, բյուրեղի պես հոտակ և անմահական ջրերն խմեցինք: Բազմաբերդի բարձունքին դիտված համախառնակները չքնաղ էր. զմբխտավառ կանաչությունը տարածված էր ամեն կողմ, և այդ կանաչին մեջ՝ տասնյակներով գյուղեր: Պատկերալիոր է Շամիրամ գյուղը իր նորակերտ տուֆ քարի բարձրացած քանի մը շինություններով, որոնցմե մեկը գյուղի դպրոցն է իր հարակից շենքերով, ակումբով և մարզադաշտով: Ահա մեր աչքին տակ պարզվող Կաթավան գյուղը, որոնք շուրջը, բարձրադիր լուրներուն վրա՝ սպիտակ մեծ ու փոքր ժայռերը արևի ճառագայթներուն տակ, պլպլացող հսկա լույսերու տպավորությունը կուտային: Կաթավան կանաչագեղ գյուղի դաշտավայրին մեջ տեսանք նորակերտ դպրոցը՝ իր սպիտակ ժայռերու քարերովը շինված: Ինձ կվարմացներ աճ, որ մեր անցած բոլոր գյուղերը ունեին իրենց ինքնուրույն կյանքը և ավանդությունները: Որքա՛ն տպավորիչ են մեր ճամբուն վրա հանդիպած այս շեն ու չքնաղ գյուղերը: Կիրականօրյա հոռուքու: Գյուղացիներն ամեն տարիքի մարդիկ, մաքուր ու կոկիկ հագ-

ված, ինկեր են այգիներու ու դաշտերու մեջ զբոսնելու: Որքա՛ն հաճելի է, երբ մեր ինքնաշարժը ամեն նոր հուշարձանի առջև կանգնած պահին, համատարած լեռնային լուսթյունը հանկարծ կխզվի մոտակա գյուղեն լավող ժողովրդական երգի մը հսկայական ելեջներով, և կամ բլուրի մը վրայեն մեղ հասնող խաշնարած հովիվին սրինգին նվագը: Լեռնային այս զմայլելի բնության մեջ ջինջ կապույտ երկնակամարը, անոր մեջ մխրձված լեռներ, դազաթեն մինչև փեշերը ձյունասպիտակ: Զմբխտագեղ վառ կանաչը փուլեր է ամեն կողմ, դաշտերը լեցուն են գույնզգույն ծաղիկներով, քարաժայռերը զանազան երանգներ թափն հանքային բաղադրություններու համաձայն: Գյուղական կոլխոզներու հողերը սահմանագծված են խոշոր քարերով: Ամեն գյուղ ունի իր յոթնամյա կամ միջնակարգ նորակերտ տուֆ քարի դպրոցը իր հարակից խաղաղահամով և ակումբով: Բազմաբերդին երբ սկսանք բարձրանալ սարն ի վեր դեպի Վերին Բազմաբերդ, տեսանք Սառնաշեն գյուղի նորակերտ միջնակարգ դպրոցի լաճանիստ շենքը և ակումբը: Այս գյուղը լեռնային հիանալի տեսարան ունի: Իր ստորոտին կանցնին փրփրացող գետակներ: Մեր ճամբորդությունը վերջացավ Վերին Բազմաբերդի յոթնամյա դպրոցին առջև, կառուցված մեղ ուղեկցող Ազիզ խաչատուրյանի նախագծով: Այդ շենքը այցելելի վերջ առաջնորդվեցանք մոտակա տուն մը, որ խաչատուրյանի ծնողքին կպատկաներ: Նահապետական բազմադամ ընտանիքը՝ հայր, մայր, հինգ եղբայր, հարսներ, թոռներ, աղգականներ և դրացիներ մեզ դիմավորեցին, մեկ խոսքով փոքր բանակ մը, կազմված՝ մեծ մասամբ սասունցիներեն, որոնք աճեր ու բազմացին էին իրենց հարազատ այս լեռներուն մեջ:

Ավելորդ է ըսել, թե ի՞նչ մեծ ախորժակով մասնակցեցանք սասունցի ընտանիքի նահապետական ճոխ սեղանին: Տան մայրիկը, ծերունի, բայց առույգ թանկագինը, իր ծննդավայր Սասունի մեջ հայտնի գեղեցկուհի մը եղած է: Այստեղ կարժե հիշատակել սասունցի նահապետական տան մեծին ու փոքրին առանձնահատուկ շնորհները, մանավանդ արվեստի մեջ. երգ ու պար,

երաժշտություն, բանաստեղծություն, նկարչություն միացեր են այդ գյուղական երգիկին տակ: Հայկական ժողովրդական արվեստի այս ամբողջական երգիկը, որ սովետական երջանիկ ընտանիքի պայծառ դեմքն ունի, կպատկերե սասունցիներու հազարավոր ընտանիքներ, որոնք անցյալի կոտորածներեն մազապուրծ փրկվածներ ըլլալով, տասնյակ տարիներ ի վեր հաստատված հայրենի հողին վրա և վերաշինած իրենց երգիկները, ազատ ու երջանիկ կապրին Սովետական Հայրենիքի մեջ: Սասունցի խաչատուրյաններու տան մեջ, իրենց ընտանիքի անդամներեն զատ, որոնց մեծ մասը մասնագետներ են, բոլորն ալ նրեան ուսած՝ գյուղատնտես, ճարտարապետ, ճանչցա նաև մշեցիներ և սասունցիներ, որոնք նույնպես ավարտելով նրեանի բարձրագույն մասնագիտական դրպրոցները, Վերին Բազմաբերդի և շրջակա գյուղերու միացյալ կոլտնտեսության մեջ ծառայողներ էին:

Վերջալուսին հրաժեշտ առինք խաչատուրյան ընտանիքին: Գյուղի կտուրներուն վրա կանգնած հարևաններ, որ իրենց կիրակնօրյա սեղանները փռած էին, մեզի ողջերը

կմաղթեին: Վերջին անգամ կրկին դիտեցի 75 տուն ունեցող այս փոքրիկ գյուղը, որուն բնակիչները մեծահոգի, աշխատասեր հայրենասերներ են և այսօր կապրին ապահով և երջանիկ կյանքով: Բազմաբերդի գյուղացիության մեծ մասը կզբաղի հողագործությամբ, անասնապահությամբ և մեղվաբուծությամբ: Երբ մեր ուղեկցի՝ Ազիզ Խաչատուրյանի և իր եղբոր՝ Խաչիկի հետ ինքնաշարժ նստանք, արդեն Ալազյազի ցուրտը պատեց մեզ և մենք իմացանք, որ Ալազյազ լեռան գագաթին միայն 7 կիլոմետր հեռավորության վրա էինք: Թալինեն մինչև նրեական ցուրտը քիչ-քիչ մեղմացավ: Ասֆալտապատ ճամբան ամբողջ երկայնքին կշողարլուանի լույսով: Կես գիշերը անցած էր, երբ այս հիանալի և անմոռանալի ճամբորդութենեն հասանք նրեան, մեր սիրելի Հայրենիքի այնքա՛ն քաղցր, հրաշակերտ մայրաքաղաքը, որուն գլխավոր փողոցներուն վրա, հազարավոր ժողովուրդ թատրոններեն, կինոներեն և զբոսավայրերեն ուրախ և երջանիկ կվերադառնար տուն և էլեկտրական լույսերով ողողված տրոլեյբուսներ, տրամվայներ, ավտոբուսներ և տակսիներ օր-ցերեկի պես եռուզեռի մեջ էին դեռ:

